

ԲԵՐՈՅԸԸՆ, ՈՒՍՈՒՄՆԸԸՆ, ԱՐՈՒՆՏԳԻՏԸԸՆ

Տարեկան 10 ֆր. ոսկի = 4 դր.: Վեցամսեայ՝ 6 ֆր. ոսկի = 2 դր. 50 կ.: Մեկ թիւ կ'արժէ 1 ֆր. = 50 կ.:

Ժ ԵՂԻՍԱՅԻԹ ԿԱՅՍՐՈՒԷԻ ԱՌԱՐԻՈՅ
Ըստ արքունի Լանկերի Պիցնէրի: Ըմննայն իրաւունք զերաւանստ:

2134

ԵԳԻՍՍԵԻԹ ԿԱՅՍՐԱՌԷԻ ԱԻՍՏՐԻՈՑ

ԹԱԳՈՒՆԻ ՀՈՒՆԳԱՐԻՈՑ

Արիւնականութեան ուսումնական անուամբ քողարկուած անասնական ստորնութեան ու անդամութեան գործած անլուր ու զգուելի ոճիրներուն ամենէն քստմենքին է անշուշտ՝ վերջերս ժրնեւ քաղաքին մէջ գործուածը: Ժրնեւ, այն քաղաքն ու գաւառը՝ որուն վրայ կարծես թէ բնութիւնն առանձինն կերպով կը գուրգուրայ: Ժրնեւ, Լեւոնի լճին շքեղ ափանցը վրայ՝ որուն կապուտակ ու խաղաղ ալիքներէն կարծես թէ ամենայն դէպ չհրապուրուի, որուն եղերաց հրաշալի գեղեցկութենէն՝ չկայ մէկը որ չցրաւուի, ժրնեւ կը դառնայ այն դժբախտ քաղաքն ուր Սեպտ. 10ին գործուեցաւ այն ահաւոր ոճիրը, որ բովանդակ քաղաքակրթեալ աշխարհը սասանեցուց ու դղրեցուց: Հոն՝ թշուառ կին մը դիմած էր ուրիշ շատերուն պէս, այն պրանքելի կլինային մեղմ ազդեցութեամբն սպաքինելու յոսով, հոն ապաստանած էր Եղիաբէթ Աւստրիոյ Կայսրուհին՝ սրտի կամաց կամաց աճելովն յառաջ եկած սրտի տկարութեանց դէմ՝ Նաուհայմ անուն հռչակաւոր բաղանեաց տեղն յաջող կուրէ մը ետքը, որպէս զի անոր երկնից բարերար ազդեցութեանը շնորհիւ՝ իւր առողջութեան օրէ օր դէպ ի լաւագոյնն առած քայլերն հաստատէ. սակայն որչափ յուսախաբ եղաւ դժբախտը, որպիսի խոր սգոյ մէջ ընկղմեց բովանդակ Աւստրիան՝ որ ուրախ սրտիւ կը պատրաստուէր Դիկա. ամառն մէջ իւր Ուրնակայլն յիսնամեայ յոբելեանն ամենայն կարելի հանդիսութեամբ տօնախմբելու: Կրնա՞ր արդեւք մտքէն իսկ անցնել թէ ժրնեւ անուցած երկու օրերն իւր ազնիւ կենաց վերջինները պիտի ըլլային: փնտռած ապաքինութիւնը չգտաւ հոն, բայց գտաւ ուրիշ բան մը, գտաւ մահը՝ զոր չէր փնտռած: Մարդասպանին պաղ երկաթը զարկաւ փշեց այն ազնիւ սիրտը՝ որ ուրիշէն երջանկութեան համար կը բաբախէր միայն, ընդ նմին եւ անոր հպատակաց արտերը, զորս զիտցած էր յինքն յանկուցանել իւր ազնիւ սրտին ու բազմաթիւ առաքինութեամբքը: Շատ աղէկ ըսած էր Պողլին Արքեպիսկոպոսը թէ «Ո՛չ իւր Վէհափառութիւնը, ո՛չ իւր կանացի սեռն եւ ո՛չ ալ այն առաքինութիւնները, որով իւր հպատակաց սէրը վաստակած էր, կրցան զինք ազատել զարհուրելի սպանութենէն»: Սեպտ. 9ին էր՝ հասաւ ժրնեւ, արդէն իսկ երկրորդ օրը Սեպտ. 10ին, ժամը 1¹/₂ մօտերը, Լեւոնի լճին եզերաց վրայ ընդունեցաւ մահացու այն հարուածը, որ իւր կենաց թելը կտրեց խղեց ընդ միշտ, ի սուգ համակելով ոչ միայն իւր Վէհ. Ամուսինն ու կայսերական ընտանիքն՝ այլ նաեւ բովանդակ Աւստրիան:

ՔԱՆԻ ՄԸ ԳԻԹ ԵԳԻՍՍԵԻԹ ԿԱՅՍՐԱՌԷԻ ԱԻՍՏՐԻՈՑ ԿԱՆԵՔԷՆ

Եղիաբէթ Կայսրուհին Ամայի Ըօժէնի՝ ծնած է 1837 Դեկտ. 24ին՝ Շտարնբերգ լճին եզերաց վրայ կանգնուած Պոսնհոֆըն գլեկին մէջ ի Պաւլերա՝ Մաքսիմիլեան Յովսէփ Պաւլերայի զբէն եւ Լուդովիկա Վիլհելմինա Իլխանուհիէն: Երիտասարդութիւնն անցուց իւր ծնած գլեկին մէջ՝ ուր արքունի կենանքին ըստ կարելոյն հեռու

ապրող հայրը՝ տուաւ անոր կրօնական ու բարձակողմանի հիմնական կրթութիւն մը՝ որով կարող եղաւ յետոյ հաստատուն նեցուկ մ'ըլլալ այն գահուն եւ ինքնակալին, որուն հետ նախախնամութիւնն անըւծանելի կապերով միաւորած էր զինքը։ Հոն ստացաւ նաեւ բնութեան գեղեցկութեանց համար ունեցած սէրը, որ իւր բովանդակ կենաց մէջ կը նշմարուէր։ 1853 Օգոստոսին մէջ էր՝ երբ կայսեր մայրը Սոֆի արքեիքսուհին՝ Ռշիկ կայսերական պալատան մէջ այլեւայլ հանդէսներ կու տար։ Հոն կը գտնուէին քանի մ'օրէ ի վեր եւ կայսրուհւոյն մայրն իւր գուստրներովն եւ հոն առկիթ ունեցան այս վերջիններն առաջին անգամուն կայսերական ընտանեաց զխուռն հետ տեսնուելու, որ Օգոստ. 16ին հոն հանդիպեցաւ։ Եղիսաբէթ իշխանուհին՝ հազիւ 16ամեայ՝ իւր վսեմ՝ գեղեցկութեամբն եւ աղնիւ բնութարարութեամբն այնպէս զբաւեց երիտասարդ կայսեր սիրտը՝ որ այս վերջինն նոյն իրիկունն իւր ծննդեան տարեդարձին առթիւ տրուած պարահանդէսէն ետքն, երկրորդ օրն անմիջապէս իւր որդւոմը տուաւ եւ ընտրեց իւր ի հարսն եւ բովանդակ Աւստրիոյ համար Կայսրուհի՝ զնորհագեղն Եղիսաբէթ։ Զանի մ'ամիս ետքը տեղի ունեցաւ հարսանիքը կայսերական հանդիսութեամբը։ 1854 Ապրիլ 22ին իշխանուհւոյն Վիեննա հասնելու օրը՝ առաւօտ կանուխ արդէն իսկ այն ծամբաները լեցուած գեղուած էին խուռն բազմութեամբ որոնց մէջէն պիտի անցնէր չուռն, եւ ի մասնաւորի Սուդորֆ Թաղը, ուր արքունի նաւը ցամաք պիտի մօտենար։ Սուդորֆէն մինչեւ Շէնքերուսի արքունի պալատը կարծես յաղթական ձաղանք մըն էր զոր կը կատարէր շնորհալոյ նորեկ հարսը։ Սակայն բուն հանդիսութիւնն երկրորդ օրը տեղի ունեցաւ՝ երբ կայսերական հին սովորութեան մը համեմատ՝ նորեկ հարսը պաշտօնապէս մուտք պիտի ընէր քաղաքին արքունի պալատը։ Theresianum կոչուած զինուորական համալսարանէն մինչեւ արքունի պալատը՝ տներն իրենց ամենաթանկագին իրեղեններովը զարդարուած էին, փողոցները շքեղ ու բազմաթիւ ծառերով ու ծաղիկներով՝ եւ ի մասնաւորի նորեկ հարսին անուամբ կոչուած Եղիսաբէթի կամուրջը՝ որուն վրայէն պիտի անցնէր չուռն՝ հիանալի տեսարան մը կ'ընծայէր իւր իբր 16 հազար ծառերովն ու ծաղիկներովն, զորս գլխաւորաբար նուիրած էին Լիխտենշտայն եւ Շվարցենբերգ իշխանները։ Տեսնելու բան էր այս տեսարանս՝ զաղափար մը կազմել կարենալու համար, սակայն անկէ աւելի տեսնուելու արժանի էր Վիեննացոց՝ իրենց նորեկ Կայսրուհւոյն ցուցրցած համակրանքն ու սէրը։ Ապրիլ 23ին՝ օտարականաց թիւը 70.000ը անցած էր։ Ամուսնութեան հանդէպ կատարուեցաւ՝ պալատան մատան մէջ ձայնաւոր պատարագ մը ետքը՝ պալատան քովը գտնուող Աւգոստինեան կրօնաւորաց կոչուած շքեղ եկեղեցւոյն մէջ. արարողութիւնը կատարեց Կարդ. Արքեպ. Ռ. Ռաուշեր, երբեմն կայսեր ուսուցիչը։ Հարսանեաց հանդէսներն ամբողջ շաբաթ մը տեւեցին՝ որոնց արձագանգները դեռ Վիեննացոց ականջը կը հնչեն։

Կայսրուհւոյն իշխանութիւնը։ Երջանիկ էր ամուսնութիւնը՝ սակայն այս բարձր ընտանիքն ալ զերծ չլինաց հասարակ մահկանացուաց երբեմն այնպէս առատօրէն մատուցաւ կուած վշտաց բաժակին գաւռութիւնէն։ 1857 Մայիս 29ին մեռաւ իւր անդրանիկ զաւակը Սոֆի փոքրիկ արքեիքսուհին։ Տարի մ'ետքը Կայսրուհին պարզեւեց պետութեան գահաժառանգ մը՝ զՌուտովն արքիւղաւոր, որ մեծ ցնծութիւն յառաջ բերաւ բովանդակ հպատակաց մէջ։ Արգէն երկայն ժամանակէ ի վեր եւ գլխաւորաբար նոյն միջոցներուն՝ Կայսրուհին այնպիսի տկարութիւն մը ստացաւ՝ որ ապաքինելու համար բժշկաց խորհրդով Մագէյրա կղզին օգափոխութեան ստիպուեցաւ երթալ։ Այս միջոցին էր որ Վիեննա այն սխալ բօթը արարածուեցաւ թէ Կայսրուհին վախճաներ է։ Բարեբախտաբար այս չտուգուեցաւ եւ արդէն 1862 Մայիսին՝ բաւական վրայ եկած՝ Կայսրուհին դարձաւ Վիեննա։

սակայն քիչ մը ետքը բոլորովին ապաքինելու համար մեկնեցաւ դարձեալ դէպ ի հարաւային երկիրներն եւ այս անգամ՝ Կորֆու, ուր բնութեան զեղեցկութիւնէն յափշտակուելով՝ Achilleion անուն համբաւաւոր պալատը կառուց: Այս պալատն եւ անոր միայնութեան մէջն էր որ Կայսրուհին իւր թագաժառանգ որդւոյն այն աղետալ մահուանէն վերջը յաճախ սփոփաք ու մխիթարութիւն կը փնտռէր: Կայսրուհին քաղաքական կենաց մէջ չէր խառնուէր եւ անկէ բոլորովին հեռու կ'ապրէր, այսու ամենայնիւ՝ չլանդաղեցաւ երբեմն իւր հպատակաց բարորութեան համար՝ իւր մեծ ազդեցութիւնը գործածելու եւ իւր Վիհ, Ամուսնոյն այլեւայլ քաղաքական արտօնութիւններ շնորհել տալու: Թէ ինչպիսի նեցուկ մըն էր Կայսրուհին իւր Վիհ, Ամուսնոյն վկայած է վերջէն՝ 1889ին ժողովրդեան պատգամաւորաց՝ ելր ասոնք Ունկնդրութեան արահը ժողովուած էին իրենց ցաւակցութիւնն կայսեր յայտնելու համար՝ սուած պատասխանին մէջ, «Թէ այս վերջին օրերուս մէջ կրէի, որչափ բան պարտական եմ իմ սիրելի Ամուսնոյն Կայսրուհւոյն, թէ որպիսի մեծ նեցուկ մ'եղաւ ինծի, չեմ կրնար նկարագրել ու խօսքով բացատրել ըստ պիժմանոյն: Չեմ կրնար ըստ բաւականի Նրինից շնորհակալ ըլլալ, որ ինծի կենաց այսպիսի ընկեր մը տուաւ: Չայս՝ ամէնուն կարող էք ըսել: Որչափ աւելի իմ այս խօսքերս տարածէք՝ այնչափ աւելի շնորհակալ կ'ըլլամ Ձեզի»:

Կայսրուհւոյն մահը: Անցեալ տարի արտաքին ու հոգեկան վշտերն զԿայսրուհին վերջ ի վերջոյ այնպէս ընկճեցին որ, անոնց հետեւութեամբ բաւական ծանր հիւանդացաւ: Սաստիկ ջրաձգութիւն մը՝ (neuritis) anemieի հետ միացած նախ ախորժառն ու քունը շարաթնիւրով յափշտակեցին: Այս վիճակին հետեւութիւնն եղաւ սրտի ցաւ մը, (սրտի կամաց կամաց ընդլայնում մը), որ թէեւ վայրկեանական վասնոց չէր սպառնար, սակայն մէկալ կորմանէ կրնար վտանգաւոր ըլլալ: Հէսարնի մեծ դքսութեան Նաուհայմ քաղաքին բաղանիքներն ընդ առաջնորդութեամբ Դո. Շոտտի՝ նշանաւոր են. արդ՝ Վիհ. Կայսրուհին նոյն քաղաքը դիմեց իւր սրտի ամեն տեսակ ցաւերուն ամբողջ գտնելու: Քանի մը շարաթ դարմանուելէ ետքն այնպէս վրայ եկաւ Նորին Վեհափառութիւնն, որ այլ եւս կարող էր Նաուհայմէ հեռանալ եւ բոլորովին ապաքինելու համար՝ աւելի հարաւային երկիր մ'երթալ: Այս քաղաքն իրեն այցելութիւն սուած էին Գերմանիոյ կայսրն ու Կայսրուհին՝ Հէսարնի մեծ դքսին հետ: Օգոստոս 30ին Տէրիտէ (Հելուստիոյ մէջ) կ'անցնի, ուսկից Կոլոնի վրայ կառուցուած հիւրանոցը կ'երթայ: Սեպտ. 9ին իբր ջրագայլութեամբ՝ Կայսրուհին պալատական տիկնոջ մը եւ սպասաւորի մը ընկերակցութեամբ Ժընև կ'անցնի, ուր՝ 12ին եղբոր կառուցուած hôtel Beaurevoir հիւրանոցը կը բնակի: Նրկորդ օրը կէսօրէն ետքը՝ Կայսրուհին պալատական տիկնոջ ընկերակցութեամբ հիւրանոցէն ելելով նաւամատոց մերձեցած աստիճ. կէս ձամբան գիմանցէն անձ մ'արագօրէն յառաջանալով՝ կը հասնի անոնց եւ մօտենալով ինչալ ձեւացուցած ատենը՝ ձեռքը կ'երկնցընէ իբր թէ յենարան մը կը փնտռէ եւ նոյն վայրկեանին մէկ հարուածով կը զարնէ կը ծակէ թափանցանց Կայսրուհւոյն սիրտը: Կայսրուհին գետինը կ'իջնայ եւ յետոյ պալատական տիկնոջ օգնութեամբ ոտք կ'ընէ, նաւը կը մանէ ու կը մարի: Նաւուն վրայ գտնուող տիկնոջն ունաք, նաւապետը, եւն. կը սկսին զինք դարմանել, զգեստները բանալով կը նշմարեն փոքրիկ վէրք մը, որմէ հազիւ 2—3 կաթիլ արիւն հոսած էր միայն: Այս միջոցին Կայսրուհին կը սժափի՝ «Ի՛նչ կայ, Ի՛նչ ե եղածը, կը հարցընէ: Ասոնք իւր վերջին խօսքերն եղան, նորէն կը մարի, վիճակը ծանրանալով՝ նաւը որ արդէն իսկ ձամբայ ելած էր՝ կը դարձուի, Կայսրուհին պատգարակով՝ հիւրանոցը կը փոխարդուի, ուր թէեւ երկու բժիշկ՝ ամէն միջոց ի գործ կը դնին զինք մահուան ձեռքէն ճողոպրելու, սակայն ի զուր,

ժամը ձիշտ Յին կ'աւանդէ իւր վեհաձայն հոգին՝ ուսանց ցաւ մը զգացած ըլլալու, առանց իսկ իմանալու որ դաւաճանութեան մը զոհ է եղած: — Աւելորդ է ըսել թէ չարագործը՝ Լուիձի Լուքէնի անուն անզգամ անխիղճական մը՝ կը բռնուի եւ արդարութեան ձեռքը կը մատնուի:

Թաղումը: Անթիւ անհամար էին Կայսրուհւոյն այս եղեակական մահուան առթիւ զգուած ցաւակցութեան հեռագրերն ու նամակները. նոյնպէս անհամար էին թէ յԱւստրիա-Հունգարիա եւ թէ գլխաւորաբար Հելլենտիա՝ ժողովրդեան ցուցրցած ցաւակցութեան յայտարարութիւնները: — Վեհ. Կայսեր առանձինն հաւանութեամբ՝ Ժընեւ Կոմս Բիւֆշտայն դեսպանին եւ այլոց ներկայութեամբ տեղի ունեցաւ մարմնոյն քննութիւնը (autopsie), որմէ ետքը կրկնապատիկ դազադով՝ արքունի առանձնական երկաթուղով Աւստրիա փոխադրուեցաւ մարմինն: Երբ մարմինն Աւստրիոյ հողը մտաւ՝ սահմանագիծէն մինչեւ Վիեննա՝ իւրաքանչիւր անցած տեղոյն՝ գիւղ կամ քաղաք, բոլոր եկեղեցւոյ զանգակներն հնչեցնելով կը բարեւուէր: Այսպէս հասաւ մարմինն ի Վիեննա ուր կայսերական պալատան մատուան մէջ ի տես զրուեցաւ ժողովրդեան երկու օր: Պատկերուեալ թիւ քանի մը հազարը կ'անցնէր. թաղման հանդիսութիւններն իրապէս կ'այսրուհւոյ մը վայելէ էին: Իւրաքանչիւր պետութեանց առանձինն պատգամաւորներ կամ գոնէ անոնց դեսպանն ներկայ էին, բայց ի մէջ այլոց անձամբ զալ հաճած էին Գերմանիոյ կայսրը, Մաքսանիայի թագաւորը, Ռուսիոյ Ալեքսի Ժերոմի Մեծ-իշխանն, Իտալիոյ զահաժառանգը, Պուլիարիոյ իշխանը, եւն եւն: Եկեղեցական արարողութիւններէն վերջ՝ որ տեղի ունեցան Աւգոստինեանց եւ Կապուսիներ հայր (Capucins) եկեղեցեաց մէջ եւ զորս առարկեց Մայրաքաղաքիս Կարտ. Արքեպ. Գեր. Անտոն Դրուշա՝ մարմինը զետեղուեցաւ այս վերջնայն եկեղեցւոյն մէջ, ուր է կայսերական տան գերեզմանոցը: Մեծ էր Վեհ. Կայսեր կրած ցաւը, սակայն նոյնչափ մեծ էր եւ մատուցուած սպեղանին, միսթաւութիւնը: Վիեննացւոց հաւատարմութիւնն, առ կայսերական տունն համակրութիւնն — որ դարերէ ի վեր առակ եղած են — եւ Կայսրուհւոյն մահուան առթիւ ասոնց ցուցրցած ցաւակցութեան զգածումներն եւն. էին այն սպեղանին, որ Վեհ. Կայսեր վշտահար սրտին քիչ մը սփոփանք ու միսթաւութիւն պատճառեց, ինչպէս անձամբ ալ հաստատեց երբ քաղաքիս Վարդութեան անդամներն Պր. Լուէգէրն եւ իւր երկու փոխանորդներն Վեհ. Կայսեր մատուցին քաղաքին ցաւակցութիւնն եւ գլխաւորաբար Ծորին Վեհափառութեան «առ իմ ժողովուրդս, ուղղուած յայտարարութեամբն, յորում ի մէջ այլոց «իմ սիրելի ժողովրդոցս ձայնը, կըսէ, իբրեւ բաղասամս սիրտս կը թափանցէ... Պարտական եմ Աստուծոյ շնորհակալ ըլլալ, կըսէ ուրիշ տեղ, ինծի մնացած մեծ բաւոյն համար, Սիլվեստրեաց սիրոյն ու հաւատարմութեանն համար, որ զիս եւ իմիներս այս վշտաց պահուն կը շրջապատեն... Բոլոր արանց շնորհակալ եմ ամէնուն այս անձնանուէր ցաւակցութեան նոր գրաւականին համար...», Հոս մենք ալ մեր տկար ձայնը միլիոնաւոր բերաններէ ելած սա աղաղակին հետ միացնելով կը գոչենք «Աստուած պահէ մեր խնամուտ Կայսրը, եւ անոր վշտացեալ սիրտը միսթաւութիւն», Ծորին Վեհափառութիւնն՝ իւր խանդակաթ Ամուսնոյն յիշատակն յաւերժացնելու դիմումով՝ հաստատեց առանձին պատուը կարգ մը՝ որ պիտի շնորհուի միայն կանանց, օրիորդաց, որ ըստ կոչման կրօնական ու մարդասիրական շրջանին մէջ մասնաւոր արդիւնք մը վատարկած են: Առաջին պատուը մեծ խաչն շնորհեց Ծորին Վեհափառութիւնն Ստալպ կոմսուհւոյն, պալատական Տիկնոջ, որ հանգուցեալ Կայսրուհւոյն վերջին վայրկեանները սփոփած էր: